

Inge Jansen (a), Mariëtte Hoogeveen (a) & Mireille Louwers (b)
(a) SLO, nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling
(b) Basisschool De Regenboog, Schijndel
Contact: I.jansen@slo.nl

Zicht op schrijfontwikkeling met een schrijfportfolio

1. Inleiding

Schrijfonderwijs is al jaren een ondergeschoven kindje in het basis- en het voortgezet onderwijs. Als leerkrachten er al voldoende aandacht aan schenken, richten ze zich bij de instructie, de lesdoelen en de feedback vooral op spelling, grammatica en interpunctie, en te weinig op het procesgericht leren schrijven van diverse tekstsoorten in communicatieve contexten. Dit hangt samen met het feit dat schrijfvaardigheid lastig valide en betrouwbaar te beoordelen is (SLO 2017), en dat het volgen van de ontwikkeling tijdrovend is.

Al in 2012 constateerde de Inspectie van het Onderwijs dat leraren op slechts 3% van de scholen systematisch de voortgang in de schrijfontwikkeling van hun leerlingen volgen (Kuhlemeier 2012). Uit recent inspectieonderzoek (2021) blijkt dat de meeste leerkrachten monitoring, beoordeling en evaluatie van de schrijfontwikkeling van leerlingen nog steeds lastig vinden. Er is dus behoefte aan instrumenten waarmee de schrijfontwikkeling van leerlingen gevolgd kan worden. Bij SLO voeren we een project uit, waarin we, samen met scholen, een handreiking en instrumenten ontwikkelen voor een schrijfportfolio in het po (en in de onderbouw van het vo).

2. Schrijfportfolio

2.1 Wat is een schrijfportfolio?

In de literatuur (Smith, Brewer & Heffner 2003; Stiggins 2001; Valencia & Place 1994, in: Brady 2004) worden verschillende soorten portfolio's onderscheiden: van *showcase* portfolio's waarin leerlingen hun beste werk plaatsen om het te tonen tot portfolio's waarin het leerproces plus de reflecties erop een plaats krijgen. Het soort portfolio dat je kiest, is afhankelijk van het doel dat je ermee beoogt. In ons project gaat het om een zogenaamd groei/procesportfolio. Met dit type portfolio wordt het schrijfproces van leerlingen gedurende een schooljaar (of over schooljaren heen) gedocumenteerd, gevolgd en geëvalueerd.

Door de expliciete aandacht voor leerdoelen, feedback en reflectie gedurende het gehele schrijfproces is het schrijfportfolio een vorm van formatieve evaluatie (Bootsma 2011). Het is een verzameling van teksten en reflecties die illustratief zijn voor het leren van leerlingen (Haenen & Schipper 2011). Het geeft geen overzicht van al het werk, maar leerlingen kiezen bewust een selectie uit hun werk om aan te tonen aan welke leerdoelen ze hebben gewerkt en waar hun persoonlijke leerdoelen liggen (Muller 2018). Leerlingen krijgen zo meer inzicht in hun eigen leerproces. Ook wordt de verantwoordelijkheid voor hun eigen leren vergroot. Bovendien wordt het monitoren van het leren van leerlingen eenvoudiger (Dorfman & Dougherty 2017).

Voor de ontwikkeling van schrijfvaardigheid is het belangrijk dat leerlingen zien dat schrijven een complex proces is dat je bij iedere tekst doorloopt: 'oriënteren', 'schrijven', 'feedback geven en ontvangen', 'herschrijven' en 'redigeren' (Hoogeveen 2021). Het schrijfportfolio doet recht aan dat complexe proces.

2.2 Wat is de meerwaarde van een portfolio?

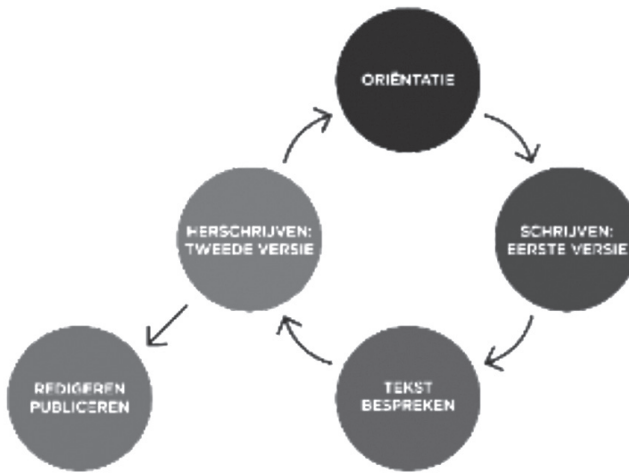
Er is niet veel onderzoek gedaan naar de effecten van portfolio-gebruik op de schrijfvaardigheid. Het is lastig om zicht te krijgen op de verschillende manieren waarop invulling wordt gegeven aan portfolio's (Bosma 2015). Er zijn in de literatuur wel positieve aannames over de meerwaarde van werken met een schrijfportfolio:

- *de groei en vooruitgang van leerlingen wordt zichtbaar* over een langere periode (Kim & Sensale Yazdian 2014);
- *leerlingen hebben een actieve rol* (ze brengen zichzelf in beeld, stellen leerdoelen en verzamelen bewijs om aan te geven welke doelen ze hebben bereikt – zie: Bootsma 2011 – waardoor ze meer zelfvertrouwen krijgen, wat goed is voor hun motivatie – Jones 2012);
- *leerlingen leren reflecteren* door te werken met een portfolio (reflectie draagt bij aan het bewustzijn van leerlingen over wat ze leren en hoe ze dat doen – William 2013);

- een portfolio kan *communicatie tussen leerkrachten, leerlingen en eventueel ouders* genereren (Kim & Sensale Yazdian 2014) doordat met betrokkenen gerefleeteerd wordt op leerdoelen en succescriteria.

3. Schrijfonderwijs

Om te kunnen werken met een schrijfportfolio als instrument voor formatieve evaluatie is procesgericht schrijfonderwijs, waarin verschillende fasen in het schrijfproces doorlopen worden, een must (Hoogeveen 2012). Dit cyclische proces wordt als volgt weergegeven:

Figuur 1 – Fasen in het schrijfproces.

Het schrijfproces start met een oriëntatie op en een verheldering van de leerdoelen en succescriteria door voorbeeldteksten te bestuderen. Vervolgens is er een oriëntatie op ‘tekstdoel’, ‘publiek’ en ‘tekstvorm’, waarna instructie volgt over een specifiek taalmiddel om het tekstdoel te bereiken (bijvoorbeeld: aanduidingen van tijd en plaats). Deze focus van instructie komt in alle fasen terug en bepaalt ook de reflectie en evaluatie: de leerlingen kijken specifiek naar hun gebruik van deze taalmiddelen. Na de oriëntatie krijgen de leerlingen de schrijfo opdracht en is er aandacht voor stofvinding. Vervolgens schrijven de leerlingen hun eerste versie, waarna ze in een tekstbespreking elkaars teksten bespreken. Ze herschrijven daarna hun tekst met de feedback uit de tekstbespreking. Ten slotte redigeren en publiceren ze hun werk.

Reflectie op het schrijfproces en op verschillende tekstversies is dus in alle fasen aan de orde. Leerlingen leren en doen dat door tijdens de verschillende fasen in gesprek te gaan met klasgenoten en/of de docent. Van deze gesprekken wordt verslag gedaan

in (reflectie)documenten die in het schrijfportfolio opgenomen worden: verschillende tekstversies, verslagen van tekstbesprekingen, aandachtspunten voor het herschrijven van teksten, *checklists* voor tekstredactie, enz. Het portfolio is in die zin ook een spiegel van het schrijfonderwijs.

4. Schrijfportfolio's in praktijk

Na een korte bespreking van de inzichten over schrijfportfolio's uit de literatuur besteden we in onze presentatie vooral aandacht aan de instrumenten die we op een project-school hebben ontwikkeld voor het werken met een schrijfportfolio. We laten zien hoe hiermee inhoud en vorm is gegeven aan het schoolbreed werken met schrijfportfolio's.

5. Website schrijfportfolio

Op de website van SLO komt aan het eind van dit jaar een themapagina 'Schrijfportfolio' online. Op deze pagina staat een handreiking met instrumenten voor het werken met schrijfportfolio's. Een en ander wordt geïllustreerd met teksten van leerlingen, reflectieverslagen, video's van portfoliogesprekken en andere materialen die in schrijfportfolio's opgenomen kunnen worden.

Referenties

- Bootsma, G. (2011). "Schrijfdossier of schrijfportfolio?". In: *Vonk*, 40 (5), p. 243-250.
- Bosma, J. (2015). 'Werken met portfolio's op Ontwikkelingsgericht Onderwijs scholen: de aanpak van scholen in beeld'. Amsterdam: UvA.
- Dorfman, L. & D. Dougherty (2017). *A closer look; learning more about our writers with formative assessment K-6*. Portland: Stenhouse Publishers.
- Haenen, J. & N. Schipper (2011). 'Werken met portfolio's'. In: J. Castelijns, M. Segers & K. Struyven (red.). *Evalueren om te leren. Toetsen en beoordelen op school*. Bussum: Coutinho, p. 137-150.
- Hoogeveen, M. (2012). *Writing with peer response using genreknowledge: An intervention study*. Twente: University of Twente.
- Hoogeveen, M. (2021). 'Leerlijn schrijven met peer response en instructie in genrekennis: Docentenhandleiding bij de lessenserie voor de groepen 4-8'. Online raadpleegbaar op: <https://www.slo.nl/thema/vakspecifieke-thema/nederlands/peer-response/lessenserie-groep8/@4600/leerlijn-schrijven/>.

- Inspectie van het Onderwijs (2021). *Peiling. Schrijfvaardigheid. Einde (speciaal) basis-onderwijs 2018-2019*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Jones, J. (2012). "Portfolios as 'learning companions' for children and a means to support and assess language learning in the primary school". In: *Education 3-13: International Journal of Primary, Elementary and Early Years Education*, 40 (4), p. 401-416.
- Kim, Y. & L. Sensale Yazdian (2014). "Portfolio Assessment and Quality Teaching". In: *Theory Into Practice*, 53 (3), p. 220-227.
- Kuhlemeier, H., A. van Til, B. Hemker, W. de Klijn & H. Feenstra (2012). *Balans van de schrijfvaardigheid in het basis- en speciaal basisonderwijs 2*. Arnhem: Cito.
- Mueller, F. (2018). "Authentic Assessment Toolbox. Portfolio's". Online raadpleegbaar op: <http://jfmuller.faculty.noctrl.edu/toolbox/portfolios.htm>.
- SLO (2017). 'Nederlands. Vakspecifieke trendanalyse 2017'. Enschede: SLO.
- William, D. & S. Leahy (2013). *Formatieve assessment integreren in de praktijk*. Rotterdam: Bazalt.